

УМОВНІ ТА БЕЗУМОВНІ ПРАВОВІ ФІКЦІЇ В ТРУДОВОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена класифікації правових фікцій, за критерієм настання певного юридичного факту, на умовні та безумовні, як основи для їх структурування в нормативній регламентації суспільно-трудових правовідносин. Відзначається, що важливість такої класифікації полягає у виявленні особливостей правової природи юридичних фікцій в трудовому праві, визначенні ступеня їх поширеності. Окремо здійснено дослідження щодо розмежування умовності юридичної фікції на стадії правотворчості та на стадії правозастосування.

Ключові слова: фікція, трудове право, фікції у трудовому праві, умовні та безумовні правові фікції.

Постановка проблеми. Можливості юридичної фікції створювати різноманітні норми трудового права є доволі вагомим приводом для правників-науковців спрямувати зусилля на їх класифікацію. Важливість такого завдання полягає в тому, що класифікація дає змогу охопити прояв юридичних фікцій в системі трудового права, установити не тільки місце норм, що нею породжені, але й зв'язок, що існує між ними, розкрити їх внутрішню закономірність. Передусім це стає важливим на етапі правотворчої діяльності, коли постає необхідність впровадити юридичну фікцію в норму права – створити правову фікцію, яка буде визнавати існуючими ті юридичні факти, що відсутні в реальному житті, і навпаки. У зв'язку з чим пропонується надати характеристику окремим різновидам класифікації правових фікцій.

Метою статті є дослідження окремого критерію класифікації норм трудового права, створених із використанням юридичної фікції, виявлення особливостей для подальшого врахування зазначеного матеріалу в процесі створення правових фікцій.

Предметом дослідження є умовні та безумовні норми трудового права, створені з використанням юридичної фікції.

Аналіз останніх досліджень. На сучасному етапі розвитку юридичної науки загально-правових класифікацій фікцій запропоновано багато, що в свою чергу пояснюється тим, що юридична фікція є явищем багатоаспектним та поширеним. Питанням класифікації юридичних фікцій приділяли увагу такі вчені як Танімов О. В., Смірнов Д. А., Курсова О. А., Слюсар А. М. В науці трудового права Слюсар А. М. поділяє юридичні фікції за предметом узагальнення юридичні фікції на прості й похідні [1, с. 32]. Між тим, поділ юридичних фікцій на умовні та безумовні за критерієм настання певного юридичного факту в науці трудового права не досліджувався.

Виклад основного матеріалу. Юридична фікція за наслідком використання здатна створювати

загальнообов'язкові правила поведінки - правові норми (правові фікції). В свою чергу, правові фікції в трудовому праві набувають характерних для даної галузі рис, у зв'язку з чим існує доцільність виокремити їх різновиди. Водночас слід відмітити, що аналіз літературних джерел свідчить про недостатню розробку класифікаційних підстав правових фікцій в трудовому праві.

Чи не найбільш дискусійним аспектом у межах вчення про юридичні фікції в трудовому праві виступає питання про умовність чи спростованість юридичної фікції. Видається, що при розгляді вказаного питання в першу чергу слід здійснювати розмежування умовності, що стає фундаментом побудови норми права, однак в самому тексті норми не міститься, від умовності, яка міститься в тексті самої норми права та може бути спростована з настанням певної події.

Умовність, яка стає фундаментом побудови норми права із використанням юридичної фікції полягає в тому, що передбачається свідоме визнання неіснуючого в реальності суцільного або заперечення існуючого. При цьому наявність умовних положень, що містяться у цьому правовому феномені, приймається за дійсність, істинність. Тобто, юридична фікція, на стадії правотворчості покликана створити юридичний факт, наголосити на його істинності. Іншими словами юридична фікція здатна створити умовну правову реальність, яка засвідчує існування певного факту, коли його насправді не існує, або, навпаки, закріплює відсутність його існування, коли він насправді існує. Отже, юридична фікція це, передусім, закладена в норму права конструкція – умовна на стадії правотворення. Тоді як створена за її результатами правова фікція (норма права) на стадії правозастосування не має властивості умовності, оскільки вона вже спростувала чи закріпила будь-який факт. Отже після того як норма права із використанням юридичної фікції буде створена, вона буде категоричною та неспростовною.

Фікція завжди являє собою безспірне твердження, тобто обов'язок визнати факти встановленими без будь-яких винятків [2, с. 41].

Наглядним твердженням про неспростовність юридичної фікції може стати оглядове дослідження юридичної презумпції, яка на відміну від досліджуваного засобу юридичної техніки може бути як спростовною, так і не спростовною.

Термін «презумпція» походить з лат. *praesumptio* – «припущення» - це припущення про наявність чи відсутність певних фактів, що спираються на зв'язок між фактами, які припускаються та такими, що існують, і це підтверджується життєвим досвідом. Презумпція не є достовірним фактом, а фактом, що припускається з великою ймовірністю і застосовується в юридичній практиці як засіб, що полегшує досягнення істини у вирішенні юридичної справи [3].

В основі презумпції – повторюваність життєвих ситуацій, що дозволяє із систематично повторюваних явищ припустити, що за аналогічних умов воно, також, буде повторюватися. Такий висновок не достовірний, а ймовірний. Отже презумпції мають можливий, прогностичний характер. Проте вони є важливим додатковим інструментом пізнання дійсності. Презумпції виступають як засіб, що допомагає встановленню істини. У цьому їх наукова і практична цінність.

Правові презумпції визначаються в літературі як закріплені в нормах права припущення про наявність або відсутність юридичних фактів. Ці припущення засновані на зв'язку з процесами, що реально відбуваються, і підтверджені попереднім досвідом [3, с. 230].

У зв'язку з цим велика кількість вчених, що займалися вивченням питання презумпцій поділяють їх за можливістю спростування.

Презумпції, що не можуть бути спростовані — це закріплені в законі припущення про наявність або відсутність певних фактів, які не підлягають сумнівам, а тому не потребують доказування. Наприклад, презумпція недієздатності неповнолітнього.

Презумпції, що можуть бути спростовані — це закріплені в законі припущення про наявність або відсутність певних фактів, які мають юридичне значення до того часу, поки відповідно до встановленої процедури не буде встановлене інше. Наприклад, презумпція невинуватості, презумпція правомірності правочину.

Серед загально-правових презумпцій, які використовуються у трудовому праві України виділяють, зокрема, презумпцію знання закону та добросовісності учасників трудових правовідносин.

Презумпція знання закону у трудовому праві є спростовною та має свою специфіку в трудовому законодавстві в силу існування локальних нормативних актів. Таким чином, у трудовому праві слід розмежовувати презумпцію знання трудового законодавства та презумпцію знання інших нормативних правових актів, зокрема, колективних договорів, угод і локальних нормативних актів. Відносно останніх, то про презумпцію знання працівниками таких актів можна говорити тільки у випадку належного ознайомлення працівників з їх положеннями. Під належним ознайомленням розуміється обов'язкова наявність особистого підпису працівника, який засвідчує як факт ознайомлення, так і факт прийняття цих положень, тобто свого роду є гарантією згоди працівника їх дотримуватися [2, с. 38].

Правова ж фікція, на відміну від правової презумпції є визнаним законодавцем фактом щодо визнання існуючим неіснуючого (чи навпаки).

Як справедливо підкреслено Курсовою О. А., основний критерій розмежування зазначених засобів юридичної техніки полягає в завідомій неістинності фікцій, на відміну від імовірності істинності презумпцій [4, с. 455].

Між тим, сама побудова, конструкція правової фікції, може містити в тексті правової норми умовність, яка може передбачати або негайне настання певного факту, або його настання у разі вчинення чи настання певних подій.

З огляду на що, за умовою настання певного юридичного факту пропонується відмежовувати безумовні та умовні правові фікції. Безумовні – це норми, які містять вказівку щодо існування певного факту, без будь-яких умов його настання; умовні – це норми, які містять вказівку щодо наявності факту, однак за умови настання певних обставин.

Танімов О.В. зазначає, що однією з форм застосування фікції є вираз її за допомогою слова «вважається». Найчастіше законодавець пропонує якийсь або факт, який не відбувся, або подію при певних обставин умовно вважати такими, що відбулись [5; 215].

Смірнов Д.А., посилаючись на позицію Танімова О.В. щодо застосування в трудовому праві фікцій із використанням слова «вважається» зауважує, що існування юридичної фікції в трудовому праві не обмежується наявністю в конструкції норм слова «вважається», а лише свідчить про спосіб формулювання окремих нормативних приписів [6, с. 54–55].

Вищенаведене твердження Смірнова Д.А. видається справедливим. Аналіз норм чинного трудового законодавства діє підстави вважати, що використання умовних конструкцій («якщо», «вважається»

тощо) є одним із способів, але не виключним, при формуванні конструкції норми. Умовні правові фікції більш зрозумілі, їх легше віднайти з масиву норм, тоді як безумовні фікції існують серед норм права більш органічно, без натяку на використання при створенні норми засобу юридичної фікції.

Прикладом умовних правових фікцій є, передусім, норми, що стосуються обчислення строків, зокрема, ст.ст. 39-1, 43, 241-1 Кодексу законів про працю України [7]. Аналіз вказаних норм свідчить про те, що законодавцем впроваджено дієвий механізм, який із застосуванням слова «вважається» (в тому числі, але не виключно) надає можливість продовжити відносини у випадках бездіяльності сторін.

Також яскравим прикладом умовної правової фікції є стаття 151 Кодексу законів про працю України [7], за якою працівник визнається таким, який не мав дисциплінарного стягнення, якщо протягом року з дня його накладення працівника не було піддано новому стягненню. Тобто, дана правова фікція резюмує, що у випадку настання двох умов – спливу часу (один рік) та відсутності нового стягнення, обставина яка існувала в реальному житті буде вважатися неіснуючою. Відповідне як би повертає сторони до стану, який існував до накладення відповідного стягнення, реабілітує дисциплінарного порушника та стимулює його до не вчинення нових порушень. Інакше кажучи, за умови настання двох підстав буде вважатися, що особа нічого, що приводить до застосування дисциплінарних стягнень, не вчиняла.

В свою чергу безумовні правові фікції в будові самої норми містять категоричне та неспростовне

посилання на існування якогось факту. Прикладом безумовних правових фікцій є норми права, що регулюють питання щодо діяльності юридичної особи-роботодавця, трудового колективу, професійної спілки, представництва в трудовому праві.

Висновки. Юридична фікція засвідчує в нормі права неістинність положення, однак ні в якому випадку не потребує його доведення чи доказування. Факт або засвідчується, або ні. Умовність фікції використовується лише на самому початку створенні норми права, під час правотворчості, саме в той момент, коли законодавець вирішив, що чому б не допустити існування певного факту або закріпити відсутність його існування. І після того, як було вирішено закріпити неіснуюче існуючим (чи існуюче – неіснуючим), умовність фікції втрачає своє значення в правозастосуванні, оскільки вже після того як норма права буде створена, вона буде категоричною та неспростовною в рамках правозастосування. При цьому, правові фікції можливо класифікувати за критерієм умови настання певного юридичного факту. Вказаний критерій можливо застосувати лише до побудови самої норми права, тобто до тексту, з якого вона складається. На підставі зазначеного критерію виокремлюються безумовні та умовні правові фікції. Доцільність поділу правових фікцій за зазначеними критеріями дозволить більшою мірою зацентувати увагу на техніко-юридичних аспектах, докладніше дослідити форму різних правових велінь, їх функціональну роль і місце в структурі нормативного акту, що стає вкрай актуальним в рамках необхідності реформування трудового законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Слюсар А. М. Щодо питання юридичних фікцій у трудовому праві. *Право та інновації*. Харків: Право, 2016, № 1. С. 30–34.
2. Сімутіна Я. В. Взаємозв'язок правових презумпцій та фікцій з юридичними фактами у трудовому праві України. *Міждисциплінарні гуманітарні студії. Серія: Правничі науки*. 2014. Вип. 1. С. 36–43.
3. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник. Москва : Юристъ, 2004. 512 с.
4. Курсова О. А. Юридические фикции современного российского права: сущность, виды, проблемы действия. Проблемы юридической техники: сборник статей / под. ред. В. М. Баранова. Нижний Новгород, 2000. С. 451.
5. Танимов О. В. Теория юридических фикций : монографія / отв. ред. д.н.н. проф. Т. В. Кашанина. Москва. Проспект, 2016, 224 с.
6. Смирнов Д. А. Проблема фикций в трудовом праве: реальная или надуманная? Вестник ЯрГУ. *Серия Гуманитарные науки*. 2017. № 2 (40). С. 51–55.
7. Кодекс законів про працю України. *Офіційний сайт Верховної Ради України*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua>.

REFERENCES

1. Sliusar, A.M. (2016). Shchodo pytannia yurydychnykh fiktzii u trudovomu pravi. *Pravo ta innovatsii – Law and innovations, Kharkiv: Pravo, 1, 30-34* [in Ukrainian].
2. Simutina, Ya.V. (2014). Vzaiemozviazok pravovykh prezumptsii ta fiktzii z yurydychnymy faktamy u trudovomu pravi Ukrainy. *Mizhdystyplinarni humanitarni studii. Serii: Pravnychi nauky – Interdisciplinary humanitarian studios. Series: legal Sciences. Vyp. 1, 36–43* [in Ukrainian].
3. Matuzov, N.I., Malko, A.V. (2004). Teoriya gosudarstva i prava: uchenik. Moscow: Yurist. [in Russian].
4. Kursova, O.A. (2000). Yuridicheskiye fiktzii sovremennogo rossiyskogo prava: sushchnost. vidy. problemy deystviya. Problemy yuridicheskoy tekhniki: sbornik statey. (Baranova V. M. Eds.). Nizhniy Novgorod [in Russian].

5. Tanimov, O.V. (2016). *Teoriya yuridicheskikh fiktsiy* (Kashanin T.V. Eds.). Moscow. Prospekt [in Russian].
6. Smirnov, D.A. (2017). Problema fiktsiy v trudovom prave: realnaya ili nadumannaya? *Vestnik YarGU. Seriya Gumanitarnyye nauki – Bulletin of the Yaroslavl State University. Series of Humanitarian Sciences*, 2 (40), 51–55 [in Russian].
7. Kodeks zakoniv pro pratsiu Ukrainy. *Ofitsiyni sait Verkhovnoi Rady Ukrainy*. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> [in Ukrainian].

СИРОТНИКОВА Я. Е.

соискатель кафедры трудового права
Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого

УСЛОВНЫЕ И БЕЗУСЛОВНЫЕ ПРАВОВЫЕ ФИКЦИИ В ТРУДОВОМ ПРАВЕ УКРАИНЫ

Статья посвящена классификации правовых фикций, по критерию наступления определенного юридического факта, на условные и безусловные, как основы для их структурирования в нормативной регламентации общественно-трудовых отношений. Отмечается, что важность такой классификации заключается в выявлении особенностей правовой природы юридических фикций в трудовом праве, определении степени их распространенности. Отдельно проведено исследование по разграничению условности юридической фикции на стадии правотворчества и на стадии правоприменения.

Ключевые слова: фикция, трудовое право, фикции в трудовом праве, условные и безусловные правовые фикции.

SYROTNIKOVA Y. E.

PhD Candidate of the Labor law Department Yaroslav Mudryi National Law University

CONDITIONAL AND UNCONDITIONAL LEGAL FICTION IN LABOR LAW OF UKRAINE

Problem setting. The classification allows to cover the manifestation of legal fictions in the system of labor law, to establish not only the place of norms generated by it, but also the relationship that exists between them, to reveal their internal regularity. In this connection, it is proposed to characterize certain types of classification of legal fiction.

Analysis of recent researches and publications. The issue of classification of legal fictions paid attention to such scholars as Tanimov A. V., Smirnov D. A., Kursova O. A., Sliusar A. M. Meanwhile, the division of legal fictions for conditional and unconditional criterion of the occurrence of certain legal facts in the science of labor law has not been investigated.

Target of research is to study a separate criterion for the classification of labor law norms which created with using of legal fiction, to identify the features for the subsequent consideration of this material in the process of creating legal fictions.

Article's main body. The most controversial aspect in the framework of the doctrine of legal fictions in employment law is the question of the conditionality or contradiction of a legal fiction. Conventionality, which becomes the basis for the construction of the rule of law using legal fiction is that it is assumed conscious recognition of non-existent in reality or denial of existing. This conditionality is used at the stage of law-making, while at the stage of law-enforcement the conditionality of fiction can be manifested only in the presentation of normative material. Based on this, formed the criterion of differentiation of legal fictions on the results of the offensive legal fiction stands out conditional and unconditional legal fictions. This is a legal requirement that may provide for either the immediate occurrence of a certain fact or its occurrence in the event of the Commission or occurrence of certain events. The current labour code of Ukraine contains examples of both conditional and unconditional legal fictions. Meanwhile, the identification of conditional fictions is more accessible, since often the legislator in conditional legal fictions uses the words “is considered,” if “ etc.

Conclusions and prospects for the development. The expediency of the division of legal fictions according to the criterion of the condition of the occurrence of a certain legal fact will allow to focus more on technical and legal aspects, to study in detail the form of different legal requirements, their functional role and place in the structure of the normative act, which becomes extremely important in the framework of the need to reform the labor legislation.

Keywords: fiction, labor law, fictions in labor law

Сиротнікова Я. Є. Умовні та безумовні правові фікції в трудовому праві України. *Право та інноваційне суспільство* : електрон. наук. вид. 2018. № 2 (11). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2018/12/Syrotnikova11.pdf>.